

НПП Білобережжя Святослава

НПП “Білобережжя Святослава” знаходиться на півдні України, при впадінні річки Дніпро у Чорне море. Він займає західну частину півострова Кінбурнська коса (за винятком земель, на яких розташовується ділянка Чорноморського біосферного заповідника Волижин ліс), озеро Солонець-Тузла та прилеглу акваторію. В адміністративному відношенні парк розташовується в Очаківському та Березанському районах Миколаївської області. НПП створено Указом Президента України № 1056/2009 від 16 грудня 2009 р. Згідно з цим Указом площа НПП становить 35223,15 га, з яких 28587,74 га передається національному природному парку в постійне користування (з них 25000 га земель акваторії). НПП підпорядковано Мінприроди.

Кінбурнська коса є частиною лівобережного піщаного масиву пониззя Дніпра. Півострів омивається трьома різними водоймами: з півночі – Дніпровсько-Бузьким лиманом, з півдня – Ягорлицькою затокою і з заходу – відкритим масивом Чорного моря. Прилеглі до півострова акваторії цих водойм входять до складу НПП. Досить багатою також є внутрішня гідрологічна мережа, яка представлена численними солоними, рідше прісними водоймами та болотами. Згідно з фізико-географічним районуванням прирічкові ариени Нижнього Дніпра, в т.ч. і Кінбурнська коса, належать до Степової зони, Південностепової підзони, Нижньодніпровської терасно-дельтової низовинної області (Екол. енциклопедія, 2006). Згідно з геоботанічним районуванням (Національний атлас України, 2008) територія належить до Євразійської степової області, Степової підобласті, Понтичної провінції, Нижньодніпровського округу піщаних степів, пісків та плавнів.

Основним ґрунтоподібним субстратом НПП “Білобережжя Святослава” є голі або слабкозарослі піски, які не мають гумусу або гумусовий горизонт не перевищує 5 см (дернові слабкорозвинуті піщані ґрунти). Рідше представлені дернові розвинуті піщані ґрунти на давньому алювії. Також на території парку відмічені чорноземи осолоділі на лесах та лесовидних суглинках, лучно-чорноземні та болотні ґрунти.

Заповідання території Кінбурнської коси має довгу історію. Першим заповідним об'єктом була сучасна Солонозерна ділянка Чорноморського біосферного заповідника, яка ще у 1927 р. увійшла до складу “Надморських заповідників”. Пізніше, у 1937 р. до складу Чорноморського біосферного заповідника увійшло урочище Волижин ліс (Черняков, 2007). Вже в роки незалежності був створений, рішенням Миколаївської обласної Ради народних депутатів від 15.10.92 № 16 на площі 17800,2 га (з них 5631 га займає акваторія)

регіональний ландшафтний парк “Кінбурнська коса”. Вже на момент створення РЛП розглядався як проміжний варіант до набуття національного статусу. Тож співробітники РЛП (директор З.Й. Петрович), разом з миколаївськими (О.М. Деркач, А.О. Галкіна) та київськими (С.В. Таращук, Г.В. Коломієць) екологами, науковці різних установ, екологічна громадськість доклали значних зусиль для створення НПП “Білобережжя Святослава”. При створенні парку до нього не увійшло багато цінних в природоохоронному відношенні територій, які пропонувалося включити згідно наукового обґрунтування. Тому на думку природоохоронців, які працюють в регіоні, оптимальним виходом з цієї ситуації є існування на миколаївській частині Кінбурнської коси як національного природного парку “Білобережжя Святослава”, так і регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса”.

Нижнє Придніпров'я згадується ще в античній літературі. Вважається, що саме Кінбурнську косу Геродот назвав Гілесю. В ботанічних працях регіон вперше згадується в роботах Х. Стевена та М. Срединського, які відмічають поширення в пониззі Дніпра лісової рослинності, не характерної для регіону в цілому (Уманець, 1999). Спеціальне вивчення Нижньодніпровських арен започатковане Й.К. Пачоським (1927 та ін.), який детально дослідив їх флору та рослинність. В цілому, Кінбурнська коса є досить добре вивченою в ботанічному відношенні територією (Яната, 1916; Кузнецова, Протопопова, Саричева, 1969; Ткаченко, Уманець, 1993; Уманець, 1997 та ін.), однак робіт, присвячених безпосередньо території НПП, небагато. Перше спеціальне дослідження рослинного покриву території сучасного НПП розпочате у 1925 р. в рамках комплексної експедиції (Лавренко, Прянишников, 1926; Лавренко, 1927; Лавренко, Порецький, 1928 а, б). В середині ХХ століття дослідження рослинного покриву цієї території проводилось мало (Іллічевський, 1937; Зеров, 1971). Знову інтенсифікуються дослідження території майбутнього НПП в кінці 20 ст., що пов'язано зі створенням РЛП “Кінбурнська коса” (Деркач, Таращук, 1994; Петрович, 2003; Проект організації території..., 2004). Рослинний покрив парку досліджують О.М. Деркач (2002, 2003 а, б, 2005), І.І. Мойсієнко (2007 а, б, 2008, 2009 а, б, в, г, 2011). Також ними досліджується флористична цінність парку у співавторстві з іншими ботаніками (Г. В. Коломієць, О. С. Абдулоєва, Я. І. Мовчан) (Довідник..., 2008; Кінбурн..., 2008; Коломієць та ін., 2009; Коломієць и др., 2010). Іншою причиною інтенсифікації досліджень в цей час є оцінка впливу можливого будівництва каналу Дунай-Дніпро та дамби, що перегороджує Дніпровсько-Бузький лиман (Ткаченко, Осичнюк, Парохонська, 1980).

Відомості щодо НПП знаходимо також в роботах фахівців Чорноморського біосферного заповідника (Уманец и др., 2003). Також в кінці 20 ст. рослинний покрив арен Нижнього Дніпра досліджують П.О. Тимошенко (2000) та М.Ю. Карнатовська (2007).

Залежно від рельєфу, рівнів зволоження та засолення на території НПП поширена піщано-степова, лісова, лучна, степово-лучна, галофітно-лучна, солончакова, болотна та водна рослинність.

Псамофітні (піщані) степи (*Festucetea vaginatae*) на території парку переважають за площею. Вони приурочені до позитивних елементів рельєфу хвилястого та горбистого типів. Домінують в них дернинні злаки: житняк Лавренка (*Agropyron lavrenkoanum*), костриця Беккера (*Festuca beckeri*), ковила дніпровська (*Stipa borysthena*), келерія піскова (*Koeleria sabuletorum*), за участю кореневищних житняка пухнастоквіткового (*Agropyron dasyanthum*), куничника наземного (*Calamagrostis epigeos*). Серед інших видів переважають осока колхідська (*Carex ligerica*), бурачок савранський (*Alyssum savranicum*), гвоздика плоскозуба (*Dianthus platyodon*), цмин щитконосний (*Helichrysum corymbiforme*), молочай Серієрів (*Euphorbia seguieriana*), скабіоза українська (*Scabiosa ucrainica*), волошка короткоголова (*Centaurea breviceps*), козельці дніпровські (*Tragopogon borysthena*), жовтозілля дніпровське (*Senecio borysthena*), юринея пухка (*Jurinea laxa*) та ін. Значна роль належить напівкущикам – полину Маршалла (*Artemisia marschalliana*) та чебрецю дніпровському (*Thymus borysthena*). Між дернинами розвиваються численні однорічники, особливо навесні: бурачок малий (*Alyssum minutum*), костянець зонтичний (*Holosteum umbellatum*), роговики український (*Cerastium ucrainicum*) і Шмальгаузена (*C. schmalhauseni*), веснянка весняна (*Erophila verna*), вероніки Ділена (*Veronica dillenii*) і польова (*V. arvensis*). В сухих зниженнях та на схилах північної експозиції (особливо в їх нижній частині) по всій території досліджуваних арен формуються більш вологолюбні варіанти псамофітних степів. Серед дернинних злаків тут домінують костриця Беккера (*Festuca beckeri*) та житняк Лавренка (*Agropyron lavrenkoanum*). Тут зростає роль куничника наземного (*Calamagrostis epigeos*) та осоки колхідської (*Carex ligerica*). З різнотрав'я до домінантів долучаються оман пісковий (*Inula sabuletorum*) та деревій чорноморський (*Achillea euxina*). Також досить часто трапляються тут чагарники – дрік сибірський (*Genistha sibirica*) та верба розмаринлиста (*Salix rosmarinifolia*). В піщаних степах добре розвинутий мохово-лишайниковий покрив. Зазвичай він має вище проєктивне покриття, ніж судинні рослини. Проміжки між рослинами заростають мохами – тортулою пісковою (*Tortula*

ruraliformis) та цератодоном пурпуровим (*Ceratodon purpureus*), а також лишайниками – кладонією листуватою (*Cladonia foliacea*), кладонією оленячорогою (*Cladonia rangiformis*), цетрарією шипуватою (*Cetraria aculeata*), неофусцелією Покорни (*Neofuscelia pokornii*) та ін. Піонером голих субстратів є сакоморфа багнова (*Saccomorpha uliginosa*) (Ходосовцев, 1999).

Місцями внаслідок антропогенного впливу псамофітно-степовий рослинний покрив знищений. Такі ділянки вкриті піонерною псамофітною рослинністю. Рельєф таких пісків великобугристий (місцева назва кучугури), часто із стрімкими схилами. Бугристі піски, або кучугури, характеризуються нестабільними умовами, зокрема значним перенесенням піску під дією вітру. Ці угруповання є похідними від псамофітних степів. Піонерами заростання таких пісків серед судинних рослин є житняк пухнастоквітковий (*Agropyron dasyanthum*), зіновать дніпровська (*Chamaecytisus borysthenicus*), льонок солодкий (*Linaria dulcis*). Останім часом до піонерів заростання Нижньодніпровських пісків долучився булавоносець сіруватий (*Corynephorus canescens*), який в середині ХХ ст. активно розсівався на пісках з метою їх закріплення та добре прижився на Нижньодніпровських пісках. Сьогодні спостерігається його масова експансія на заростаючих бугристих пісках, в тому числі і в межах НПП “Білобережжя Святослава”.

Значні площі в межах НПП “Білобережжя Святослава” вкриті штучними лісовими насадженнями. Вони представлені в основному культурами сосни звичайної (*Pinus sylvestris*) та сосни кримської (*P. pallasiana*). Площа соснового масиву становить 5320 га, в тому числі незімкнуті культури сосни – 498 га. Штучні ліси мають дуже низьку соцологічну цінність, особливо у порівнянні з псамофітними степами, на місці яких вони переважно вирощені. В основному вони представлені “сосною пустелею” – монодомінантними посадками з товстим шаром хвої та практично повною відсутністю трав’яного і мохово-лишайникового покриву. Трав’яні рослини представлені переважно бур’янами. Флористично багаті ділянки трапляються лише на узліссі, галявинах та в розріджених посадках. Анонсована роль соснових лісів як закріплювачів пісків є явно перебільшеною. Адже рухливі бугристі піски на Кінбурнській косі займають незначну площу в околицях населених пунктів, тоді як в основному вони висаджені на малорухливих горбистих та хвилястих пісках. Деревина з цих насаджень має дуже низьку ділову якість і тому використовується дуже мало. Тож значення штучних лісів на косі полягає у використанні їх деревини як палива та збиранні грибів. Значні пожежі 2001-2002 рр., внаслідок яких вигоріло 20% соснових насаджень,

вказують на помилкову стратегію лісорозведення на Кінбурнській косі та систематичне порушення технології вирощування лісу. В майбутньому необхідно обмежити лісорозведення на косі, а в перспективі слід дотримуватися стратегії поступової заміни штучних лісових насаджень на природні рослинні угруповання.

Природна лісова рослинність на Нижньодніпровських пісках представлена не суцільними заростями, а окремими гайками (місцева назва – колки), що приурочені до улоговин видування. Зазвичай вони невеликі (30-150 м в діаметрі). Рідше, в місцях старих річищ, формуються витягнуті і більш зволожені лісові масиви, які називають сагами. Улоговини видування характеризуються дерновими середньопотужними піщаними підзолистими (нерідко похованими) ґрунтами, з домішкою мулистої (пилової) фракції, які на невеликій глибині (0,5-2 м) підстилаються водонепроникним глинистим шаром. На значних площах слабко засолених лук, вздовж морського узбережжя та понад солоними озерами поширився адвентивний вид маслинка вузьколиста (*Elaeagnus angustifolia*), що місцями формує більш-менш зімкнуті деревостани.

Деревний ярус березових лісів утворює ендемічний вид Нижнього Придніпров'я – береза дніпровська (*Betula borysthena*), включений до Червоної книги України. Березняки ростуть у зниженнях. Із березою співдомінують осика (*Populus tremula*) та груша звичайна (*Pyrus communis*). Більшість гайків є досить "світлими", зімкнутість крон – 0,3-0,6. В підліску трапляються жостір проносний (*Rhamnus cathartica*), крушина ламка (*Frangula alnus*), ожина (*Rubus caesius*). На узліссі звичайно формуються зарості верби розмаринолистої (*Salix rosmarinifolia*) та дроку сибірського (*Genista sibirica*). В трав'яному покриві є як досить ксерофільні, так і гігрофільні види. Домінують куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*), золотушник звичайний (*Solidago virgaurea*), нечуйвітер зонтичний (*Hieracium umbellatum*), мітлиця гігантська (*Agrostis gigantea*), ситник скупчений (*Juncus conglomeratus*), осока висока (*Carex elata*), очерет звичайний (*Phragmites australis*) тощо.

Ліси берези дніпровської відносять до ас. Poa angustifolii-Betuletum borysthenaе Umanets et I.SI. 1999 союзу Asparago tenuifolii-Quercion robori Umanets et I.SI. 1999 класу Salicetea purpurea. Березові гайки в межах НПП більш-менш поширені по всій території пісків, незайнятих штучними лісами. Іноді вони трапляються і в зниженнях серед соснового лісу.

Діброви в межах НПП збереглися в невеликій кількості в урочищі Комендантське та в окол. с. Покровка. Вони представлені невеликими острівними масивами в комплексі з лучною, болотною та

водною рослинністю серед піщаного степу. Формуються у зниженнях з гумусованими і свіжими ґрунтами або в таких же умовах, що виникають на схилах при поступовому переході від піщаного степу до гігрофільних угруповань. В окремих колках налічується до кількох десятків особин. В деревному ярусі з дубом звичайним (*Quercus robur*) інколи співдомінують береза дніпровська (*Betula borysthena*), осика (*Populus tremula*), груша звичайна (*Pyrus communis*), вільха чорна (*Alnus glutinosa*). В підліску переважають глід замшовий (*Crataegus alutacea*), крушина ламка (*Frangula alnus*), дрік сибірський (*Genista sibirica*), терен степовий (*Prunus stepposa*), жостір проносний (*Rhamnus cathartica*), ожина (*Rubus caesius*), бузина чорна (*Sambucus nigra*). В трав'яному покриві, який добре розвинутий, домінують грястиця збірна (*Dactylis glomerata*), пирій повзучий (*Elytrigia repens*), пшінка весняна (*Ficaria verna*), підмаренник мареноподібний (*Galium rubioides*), розхідник звичайний (*Glechoma hederacea*), куколиця біла (*Melandrium album*), очерет звичайний (*Phragmites australis*). Серед них досить рідкісні в регіоні конвалія звичайна (*Convallaria majalis*), купина пахуча (*Polygonatum odoratum*), астрагал солодколистий (*Astragalus glycyphyllos*), перестріч гребінчастий (*Melampyrum cristatum*).

Значну площу займають узлісні угруповання класу Trifolio-Geranietae. Характерними для узлісь видами є герань пагорбкова (*Geranium collinum*), рутвиця проста (*Thalictrum simplex*), холодок багатolistий (*Asparagus polyphyllus*), молочай напівволохатий (*Euphorbia semivillosa*), вероніка довголиста (*Veronica longifolia*), валеріана лікарська (*Valeriana officinalis*), та зазначені вище чагарники.

Осикові гайки трапляються в більш зволжених зниженнях. Нерідко вони займають нижчу частину березових або дубових колків. Чисті осикові (осика, або тополя тремтяча (*Populus tremula*)) колки трапляються досить рідко. В підліску відмічені крушина ламка (*Frangula alnus*), ожина (*Rubus caesius*), верба сіра (*Salix cinerea*). Травостій утворений здебільшого вологолюбними видами, такими як мітлиця гігантська (*Agrostis gigantea*), ситник скупчений (*Juncus conglomeratus*), осока висока (*Carex elata*), очерет звичайний (*Phragmites australis*).

Вільхові (з вільхою чорною (*Alnus glutinosa*)) ліси займають досить значні площі в північно-західній частині Кінбурської коси вздовж узбережжя Дніпро-Бузького лиману від урочища Бієнкові плавні до основи Очаківської стрілки (с. Покровські хутори та околиці) та в північно-західному куті півострова в окол. с. Покровка. Рідко трапляються в центральній частині коси (урочище Комендантське).

Найкраще вільховий ліс зберігся в урочищі Ковалівська сага. Це мегатрофне досить обводнене болото з домінуванням осок. Деревний ярус чистий вільховий. Вільха досягає 13-18 м заввишки і 25-50 см в діаметрі. Деревна одно-, або багатостовбурна, здебільшого утворюють підвищення – “п’єдестали” 1,2-2 м заввишки, що оточені водою. Вільшняк досить густий, зімкнутість крон сягає 0,8-0,9. Чагарниковий ярус добре розвинутий. У мокриших місцях він представлений вербами попелястою (*Salix cinerea*) та тритичинковою (*S. triandra*). На п’єдесталах ростуть крушина ламка (*Frangula alnus*), ожина сиза (*Rubus caesius*) та несійська (*R. nessensis*), бузина чорна (*Sambucus nigra*). Трав’яний ярус досить густий і високий. В обводнених ділянках домінують різні види осок (*Carex* sp.), теліптерис болотяний (*Thelypteris palustris*), півники болотні (*Iris pseudacorus*), омег водяний (*Oenanthe aquatica*), підмаренник болотний (*Galium palustre*), вовчуг європейський (*Lycopus europaeus*), чистець болотний (*Stachys palustris*), вербозілля звичайне (*Lysimachya vulgaris*), щавель прибережний (*Rumex hydrolapatum*), частуха подорожникова (*Alisma plantago-aquatica*), вех широколистяний (*Sium latifolium*), живокіст лікарський (*Symphytum officinale*), рогіз широколистяний (*Typha latifolia*). До п’єдесталів приурочені щитник шартрський (*Dryopteris carthusiana*), мерингія трьохжилкова (*Moehringia trinervia*), тонконіг лісовий (*Poa sylvicola*), слабник водяний (*Myosoton aquatica*), паслін солодко-гіркий (*Solanum dulcamara*). Значне проективне покриття мають мохи *Aulacomnium palustre* та *Amblystegium riparium*.

Фрагментарно на території парку зустрічаються також деревні рослини, характерні для заплавної лісової класу *Salicetea purpurea* – верба біла (*Salix alba*) та тополя чорна (*Populus nigra*). Однак вони ніде не утворюють значних масивів, до того ж принаймні частина з них посажені штучно. Трав’яний покрив утворюють рослини заплавної боліт та лук.

На території парку трапляються чагарникові угруповання. Суцільні чагарникові зарості формуються або в узлісному екотоні навколо лісового масиву, або окремо в зниженнях. Основним утворювачем чагарникових заростей є слива степова (*Prunus stepposa*), крім цього виду, відмічені глід замшовий (*Crataegus alutacea*), жостір проносний (*Rhamnus cathartica*), бузина чорна (*Sambucus nigra*), а на вологіших ділянках домінують крушина ламка (*Frangula alnus*), ожина (*Rubus caesius*), верби тритичинкова (*Salix triandra*) та попеляста (*S. cinerea*). Трапляються також ценози невисоких псамофітних чагарників – верби розмаринолистої (*Salix rosmarinifolia*) та дроку сибірського (*Genistha sibirica*). Найкраще чагарникові зарості збереглися в

урочищі Комендантське. Крім природних заростей, в урочищі та вздовж узбережжя Дніпро-Бузького лиману представлені угруповання, сформовані адвентивним видом аморфою кущовою (*Amorpha fruticosa*). Місцями вона заходить у вологі вільхові ліси, формуючи густий підлісок та пригнічуючи місцеві види.

Лучна рослинність (угруповання класу Molinio-Arrhenateretea) поширена головним чином по великих зниженнях (улоговинах) серед арен і частково у невеликих, але глибоких міжчугурних зниженнях, в останньому випадку разом з лісовими гайками. Рослинний покрив лук сильно варіює в залежності від ступеня зволоження. В справжньолучних угрупованнях домінують мітлиця гігантська (*Agrostis gigantea*), куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*), свинорий пальчастий (*Cynodon dactylon*), комишівник звичайний (*Scirpoides holoschoenus*), костриця лучна (*Festuca pratensis*). У складі різнотрав'я – дивина фіолетова (*Verbascum phoeniceum*), звіробій звичайний (*Hypericum perforatum*), морква дика (*Daucus carota*), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*), злинка подільська (*Erigeron podolicus*). На болотистих луках домінують осока гостра (*Carex acuta*), осока побережна (*Carex riparia*), очерет звичайний (*Phragmites australis*) тощо. Серед різнотрав'я зустрічаються живокіст лікарський (*Symphytum officinale*), плакун верболистий (*Lythrum salicaria*), сідач коноплевий (*Eupatorium cannabinum*), зніт шорсткий (*Epilobium hirsutum*). За зайнятою площею серед природних угруповань лучна рослинність посідає друге місце, поступаючись лише псамофітно-степовій рослинності. Значні масиви лук трапляються в урочищах Коменданське, Орхідне поле, в знижені, що прилягає до Ковалівської саги, та по всій території невеликими фрагментами навколо численних озер, лісових гайків, солончаків, у приліторальних зниженнях.

Найсухіші варіанти лук належать до остепнених (лучно-степових) ділянок. Вони займають незначну площу, представлені невеликими ділянками на схилах та деяких днищах неглибоких улоговин видування. Домінуючими видами є костриця борозниста (*Festuca rupicola*), свинорий пальчастий (*Cynodon dactylon*), комишівник звичайний (*Scirpoides holoschoenus*), тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia*), тимофіївка степова (*Phleum phleoides*), куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*). Серед різнотрав'я трапляються люцерна серповидна (*Medicago falcata*), в'язіль барвистий (*Securigera varia*), підмаренник справжній (*Galium verum*), дивина фіолетова (*Verbascum phoeniceum*), безрека лінійна (*Convolvulus lineatus*), шавлія дібровна (*Salvia nemorosa*), гвоздика польова (*Dianthus campestris*), чистець прямий (*Stachis recta*) тощо.

Значна частка лук є засоленими. Галофільно-лучна рослинність розвивається в зниженнях, часто вона оточує солоні озера, розташо-

вучись дещо далі від останніх, за поясом солончакової рослинності. Також вона тягнеться вздовж морської літоралі. В рослинному покриві переважають пірій видовжений (*Elytrigia elongata*), костриця східна (*Festuca regeliana*), осока розставлена (*Carex distans*), покісниця гігантська (*Puccinellia gigantea*), полин сантонінський (*Artemisia santonica*), кермек Гмеліна (*Limonium gmelinii*), ситник Жерарда (*Juncus gerardii*), айстра солончакова (*Aster tripolium*), подорожник солончаковий (*Plantago salsa*). Типовими видами засоленних лук є скорзонера дрібноквіткова (*Scorzonera parviflora*), алтея лікарська (*Althaea officinalis*), подорожник солончаковий (*Plantago salsa*), тризубець морський (*Triglochin maritimum*), конюшина суніцевидна (*Trifolium fragiferum*), кульбаба бессарабська (*Taraxacum bessarabicum*), перстач повзучий (*Potentilla reptans*), морква дика (*Daucus carota*). Галофітно-лучна рослинність, як і лучна, також приурочена до масштабних знижень і має схожі закономірності поширення на аренах.

Власне галофільна рослинність дуже широко представлена в НПП. Вона поширена вздовж морського узбережжя, особливо Ягорлицької затоки, на прилеглих низинних ділянках, по берегах солоних озер тощо. Галофільна рослинність представлена широким спектром угруповань. Угруповання однорічних сукулентних галофітів у вологих екотопах (клас Thero-Salicornietea) трапляються по всій території. Домінанти – солонець простертий (*Salicornia prostrata*), содник солонцевий (*Suaeda salsa*), с. загострений (*S. acuminata*), басія шорстка (*Bassia hirsuta*). Угруповання сукулентних багаторічних облігатних галофітів (клас Salicornietea fruticosae) поширені переважно вздовж морського узбережжя; домінанти – галіміоне бородавчата (*Halimione verrucifera*), кермек маргаритколистий (*Limonium bellidifolium*), покісниця Фоміна (*Puccinellia fominii*), прибережниця звичайна (*Aeluropus littoralis*), сарсазан шишкуватий (*Halocnemum strobilaceum*) (рідко – між урочищами Комендантське та Бієнкові плавні). В угрупованнях однорічників на оселищах з різко змінним режимом зволоження та засолення (Crypsietea aculeatae) домінують скритниці колюча (*Crypsis aculeata*) та сашникоподібна (*C. schoenoides*), стелюшок середній (*Spergularia media*), лобода сиза (*Chenopodium glaucum*).

Рослинність морської літоралі характеризується значною комплексністю. Тут представлені угруповання кількох класів рослинності: Sakiletea maritimaе – піонерна рослинність прибіжної зони піщаних та мушельних морських узбереж (домінують морська гірчиця чорноморська (*Cakile maritima* ssp. *euxina*), спориш чорноморський (*Polygonum euxinum*), молочай щибриковидний (*Euphorbia pepelis*),

курай поташний понтійський (*Salsola kali* ssp. *pontica*); Ammophiletea – рослинність піщаних дюн морського узбережжя (домінують колосняк пісковий (*Leymus sabulosus*), пирій бесарабський (*Elytrigia bessarabica*), миколайчики приморські (*Eryngium maritimum*), катран понтійський (*Crambe pontica*), морковниця прибережна (*Astrodaucus littoralis*)); *Zosteretea marinae* – рослинність морського мілководдя (домінують – камка морська (*Zostera marina*) та камка Нольта (*Z. noltii*)); Ruppiaetea – рослинність солонуватих вод морських лиманів та заток (домінують – рупії морська (*Ruppia maritima*) та великовусикова (*R. cirrhoza*), цанікелія болотна (*Zannichellia palustris*); Juncetea maritimaе – рослинність приморських лук (домінують – ситник приморський (*Juncus maritimus*), кермек Гмеліна (*Limonium gmelinii*), осока розтягнута (*Carex extensa*)).

Болотна рослинність з'являється на дніщі знижень при виході на поверхню ґрунтових вод. Болотні фітоценози часто оточують водойми та розвиваються в комплексі з лісовою та лучною рослинністю. В складі болотних угруповань основу рослинного покриву складають види класу Phragmito-Magnocaricetea: відмічені осоки висока (*Carex elata*), прибережна (*C. riparia*), гостровидна (*C. acutiformis*), очерет звичайний (*Phragmites australis*), куга озерна (*Scirpus lacustris*), ситник скупчений (*Juncus conglomeratus*), півники болотні (*Iris pseudocorus*), рогіз вузьколистий (*Typha angustifolia*), сідач коноплевий (*Eupatorium cannabinum*), вовчуг європейський (*Lycopus europaeus*), плакун верболистий (*Lythrum salicaria*), сусак зонтичний (*Butomus umbellatus*). На берегах після відступання води розвиваються угруповання однорічних гідрофільних рослин, зокрема, це ситники жаб'ячий (*Juncus bufonius*) та головчастий (*J. capitatus*), смикавці бурий (*Cyperus fuscus*) та Мікелі (*C. michelianus*), ситовник жовтуватий (*Pycreus flavescens*), які є характерними видами класу Isoeto-Nanojuncetea. Береги боліт зарослі лучними рослинами або лісовими угрупованнями. Навколо солоних водойм болотна рослинність галофітизована. Тут переважають бульбокомиш морський (*Bolboschoenus maritimus*), очерет звичайний (*Phragmites australis*), куга Табернемонтана (*Scirpus tabernaemontani*), солончакова айстра звичайна (*Tripolium vulgare*).

Водна рослинність представлена здебільшого солоними водоймами (див. рослинність літоралі), рідше, більш-менш прісними. В Дніпровсько-Бузькому лимані в умовах слабого засолення формуються збіднені угруповання вільноплаваючих плейстофітів (Lemnetea), в яких домінує кушир занурений (*Ceratophyllum demersum*), та укорінені гідатофітів (Potametea) з домінуванням рдесників гребінчастого (*Potamogeton pectinatus*), пронизанolistого

(*P. perfoliatus*) та урупі колосистої (*Myriophyllum spicatum*). Найбільш прісні водойми трапляються у вільхових та дубових лісах, однак здебільшого вони пересихають влітку, тож в їх рослинному покриві домінують болотні види, а з гідатофітів відмічена лише ряска мала (*Lemna minor*).

Синантропна рослинність на аренах пов'язана зі штучними деревними насадженнями, дорогами, інтенсивними пасовищами, тирлами, ділянками інтенсивної рекреації тощо. Рослинний покрив порушених місць утворюють як апофіти: жито дике (*Secale sylvestre*), хондрила ситникоподібна (*Chondrilla juncea*), верблюдка блискуча (*Corispermum nitidum*), спориш відхилений (*Polygonum patulum*), грабельки звичайні (*Erodium cicutarium*), так і заносні адвентивні рослини: булавоносець сіруватий (*Corynephorus canescens*), злинка канадська (*Coryza canadensis*), чіплянка китицева (*Tragus racemosus*), пальчатка звичайна (*Digitaria sanguinalis*), гусятник малий (*Eragrostis minor*), якріці сланкі (*Tribulus terrestris*), а також карантинні ценхрус довгоколючковий (*Cenchrus longispinus* та амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiifolia*).

На території майбутнього НПП представлені рідкісні рослинні угруповання, які включені до Зеленої книги України (2009):

формація берези дніпровської (*Betuleta borysthonicae*) – по всій території;

формація ковили дніпровської (*Stipeta borysthonicae*) – по всій території.

Флора майбутнього національного природного парку є досить репрезентативною відносно Нижньодніпровського піщаного масиву. Тут зосереджено понад 500 видів судинних рослин. Всього виявлено 24 види судинних рослин, занесених до Червоної книги України, Червоного списку МСОП, Європейського Червоного списку, Додатку I Бернської конвенції:

- береза дніпровська (*Betula borysthonica* Klokov) (ЧКУ) – депресії серед піщаного степу, майже по всій території, часто;
- бурачок Борзи (*Alyssum borzaeanum* E.I.Nyarady) (ЧКУ, БЕРН) – приморські піски, Покровська стрілка, рідко;
- бурачок савранський (*Alyssum savranicum* Andr.) (ЄЧС, ЧКУ) – псамофітний степ, по всій території, досить часто;
- волошка короткоголова (*Centaurea breviceps* Iljin) (ЧКУ) – псамофітний степ та заростаючі піски, по всій території, досить часто;
- гоніолімон (кормечник) злаколистий (*Gonolimon graminifolium* (Aiton) Boiss.) (МСОП, ЄЧС, ЧКУ) – псамофітний степ, урочища Біла хатка, Федотове, рідко;

- житняк пухнатоквітковий (*Agropyron dasyanthum* Ledeb.) (МСОП) – заростаючі піски, по всій території, часто;
- жовтозілля дніпровське (*Senecio borysthenicus* (DC.) Andr.) (ЄЧС) – піщаний степ, заростаючі піски, лучно-степові ділянки, по всій території, часто;
- зозулинець блощичний (*Orchis coriophora* L.) (ЧКУ) – луки, урочище Орхідне поле, рідко;
- зозулинець болотний (*Orchis palustris* Jacq.) (ЧКУ) – вологі луки, рідко;
- зозулинець запашний (*Orchis fragrans* Pollini) (ЧКУ) – на луках, рідко;
- зозулинець розмальований (*Orchis picta* Loisel.) (ЧКУ) – луки, досить рідко;
- зозулинець салеповий (*Orchis morio* L.) (ЧКУ) – луки, рідко;
- катран морський (*Crambe maritima* L.) (ЧКУ) – приморські піски, вздовж морського узбережжя, нерідко;
- ковила дніпровська (*Stipa borysthenica* Klokov ex Prokud.) (ЧКУ) – псамофітний степ, розсіяно по всі території, нерідко;
- козельці дніпровські (*Tragopogon borystenicus* Artemcz.) (ЄЧС) – піщаний степ, заростаючі піски, лучно-степові ділянки, по всій території, часто;
- любка зеленоквіткова (*Platanthera chloranta* (Cust.) Rchb.) (ЧКУ) – луки, урочище Орхідне поле, рідко;
- мачок жовтий (*Glaucium flavum* Crantz) (ЧКУ) – приморські піски, Покровська стрілка, рідко;
- морковниця прибережна (*Astrodaucus littoralis* (M.Bieb.) Drude) (ЧКУ) – піски узбережжя моря та лиману, досить рідко;
- роговик Шмальгаузена (*Cerastium schmalhausenii* Pacz.) (ЄЧС) – заростаючі піски, піщаний степ, по всій території, досить часто;
- рястка Буше (*Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Aschers.) (ЧКУ) – луки, узлісся, розсіяно в різних районах, рідко;
- сон лучний (чорніючий) (*Pulsatilla pratensis* (L.) Mill.) (ЧКУ) – псамофітний степ, лучно-степові ділянки, рідко;
- ушанка полинкова (*Otites artemisetorum* Klokov) (ЄЧС) – лучно-степові ділянки, псамофітний степ, заростаючі піски, по всій території, нерідко;
- холодок Палласа (*Asparagus pallasii* Misch.) (ЧКУ) – приморські піски, піщані солончакові луки, вздовж морського узбережжя, досить рідко;
- чебрець дніпровський (*Thymus borysthenicus* Klokov et Shost.) (МСОП, ЄЧС) – псамофітний степ, по всій території, досить часто.

Для західної частини Кінбурської коси і прилеглих акваторій наводяться занесені до Червоної книги України водорості пунктарія широколиста (*Punctaria latifolia* Grev.), п. найтонша (*P. tenuissima* (C. Agardh) Grev.), родохортон пурпуровий (*Rhodochorton purpureum* (Lightf.) Rosenv.), калітамніон зернистий (*Calithamnion granulatum* (Ducluz.) C. Agardh.), хара сивіюча (*Chara canescens* Desv. et Loisel in Loisel), лампротамніум пухирчастий (*Lamprothamnium papulosum* (Wallroth) J. Groves)). На території коси відмічені червонокнижні лишайники: сейрофора ямчата (*Seiropora lacunosa* (Rupr.) Froden), цетрарія степова (*Cetraria steppae* (Savicz) Karnef.), ксантопармелія грубозморшкувата (*Xanthoparmelia ryssolea* (Ach.) O. Blanco et al.), ксантопармелія загорнута (*Xanthoparmelia convoluta* (Krempelh.) Hale) та гриб свинуха Зерової (*Paxillus zerovae* Wasser).

Характерною особливістю флори НПП, як і в цілому Нижньодніпровських пісків, є значна участь видів, властивих більш північним територіям. Ще однією важливою особливістю флори є значний відсоток ендемічних видів. У складі флори НПП зареєстровані такі ендеміки Нижньодніпровських пісків: волошка короткоголова (*Centaurea breviceps* Iljin.), юринія пухка (*Jurinea laxa* Fish.), чебрець дніпровський (*Thymus borysthenticus* Klokov), а також такі бузько-дніпровські ендеміки: бурачок савранський (*Alyssum savranicum* Andrz.), глід замшовий (*Crataegus alutacea* Klokov), житняк пухнастоквітковий (*Agropyron dasyanthum* Ledeb.), гоніолімон злаколистий (*Goniolimon graminifolium* (Ait) Boiss.) тощо.

Функціональне зонування території ще не розроблене. В НПП "Білобережжя Святослава" до заповідної зони необхідно включити такі особливо цінні ділянки, як Біла хатка, Качине, Кінбурнська Стрілка, Орхідне поле, Покровська коса, Комендантське, Бієнкові плавні, Чимілівські кучугури, Нижні Кучугури, Федотове. Також значну природну цінність мають літоральні піски морського узбережжя, район озер Володимирове та Красне, Гуриних та Антерлицьких озер, березова колка біля озера Глаголь, піщаний степ на захід від Ковалівської саги. Перспективними для включення до мережі заповідних ділянок є піщані масиви на місці згорілих штучних соснових лісів, зокрема, ділянка між урочищем Комендантське та морським узбережжям. Наявність значної кількості природних ділянок, які слугують джерелом діаспор рослин природної флори при демутації згарищ, сприяє тому, що природна рослинність досить швидко поновлюється на згарищах. Значні площі на них зайняті псамофітно-степовими ценозами. В зниженнях відновлюються березові колки або ж відбувається заболочування. Також на згарищах формуються стійкі популяції созофітів – житняка пухнастоквіткового (*Agropyron*

dasyanthum), волошки короткоголової (*Centaurea breviceps*), жовто-зілля дніпровського (*Senecio borysthenicus*), козельців дніпровських (*Tragopogon borysthenicus*) тощо. Планується, що заповідна зона займатиме близько 4 тис. га, що становить близько чверті площі суходольної частини парку.

Більша частина території, що увійшла до складу національного природного парку, належить і до регіонального ландшафтного парку "Кінбурнська коса". Природно-заповідних територій інших категорій на цій території немає. Передбачалось, що НПП "Білобережжя Святослава" буде створюватися на базі РЛП "Кінбурнська коса". Однак в ході підготовки документації щодо створення НПП, з нього випала значна частина території, яка є дуже цінною в природному відношенні і входить до складу РЛП. Ці ділянки в майбутньому можуть бути джерелом розширення площі НПП. Зокрема повністю не увійшли до складу НПП такі урочища РЛП "Кінбурнська коса", як Ковалівська сага, Морозівська сага, Покровська (Церковна) сага, Морозівка, Васильківські плавні. Частково до складу НПП увійшли Орхідне поле, Покровська коса, Чимілівські кучугури, Васильківські кучугури, літоральні піски морського узбережжя, піщаний степ на захід від Ковалівської саги. Через дуже високу природну цінність цих територій доцільним є паралельне існування обох об'єктів НПП та РЛП. Оскільки, згідно із законодавством ліквідованим може бути лише об'єкт, який втратив цінність, то ліквідація РЛП суперечить чинному законодавству. Адже, в разі його ліквідації та створення НПП охоронного статусу будуть позбавлені понад 2 тис. га цінних природних територій. Ліквідація РЛП є можливою лише після включення усіх цінних ділянок Кінбурнської коси до складу НПП. Іншим джерелом територіальної оптимізації НПП "Білобережжя Святослава" є включення до його складу територій, які не входять до складу РЛП "Кінбурнська коса", але входження яких передбачене науковим обґрунтуванням створення парку. Зокрема, планувалось входження до складу НПП острова Березань. Суттєвого розширення потребує також акваторія НПП. Планувалося входження до складу парку близько 100 тис. га акваторії Чорного моря, Ягорлицької затоки та Дніпровсько-Бузького лиману, тоді як нині у складі парку документально передбачено лише 25 тис. га.

Список літератури

1. Деркач О.М., Таращук С.В. Наукове обґрунтування створення регіонального ландшафтного парку "Кінбурнська коса" // Проект

створення РЛП “Кінбурнська коса” (рукопис). – Миколаїв, ТОВ “Ойкумена”, 1994. – 24 с.

2. Деркач О.М. Інвентаризація флори РЛП “Кінбурнська коса” // Матеріали Літопису природи РЛП “Кінбурнська коса”, 2002. – [15 арк.].

3. Деркач О.М. До питання про створення національного природного парку “Кінбурнська коса” // Розбудова екологічної мережі Українського Причорномор'я. Мат-ли науково-практичної конференції. – Миколаїв: МДУ, 2003а. – С. 29-32.

4. Деркач О.М. Перспективи використання території РЛП “Кінбурнська коса” для навчально-пізнавального та наукового туризму // Зб. наук. праць новорічних біологічних читань. – Миколаїв: МДУ, 2003б. – С. 89-91.

5. Деркач О.М. Ключові ботанічні території Миколаївщини: сучасний стан та проблеми збереження // Теорія і практика заповідної справи в Україні. Збірник наукових праць. – Київ, 2005. – С. 167-173.

6. Довідник найцінніших природних територій Кінбурнського півострова в межах Миколаївської області / Під ред. Г.В.Коломієць, Я.І.Мовчана, Т.І.Котенко. – К.: Інститут зоології ім. І.І.Шмльгаузена НАН України, 2008. – 96 с.

7. Зеров К.К. Рослинність Дніпровсько-Бузького лиману і можливий вплив на неї забирання води // Дніпровсько-Бузький лиман. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 14-31.

8. Іллічевський С.О. Матеріали до флори приморської частини України // Укр. ботан. журн. – 1937. – № 15 (23). – С. 253-255.

9. Карнатовська М.Ю. Флора та рослинність Нижньодніпровських арен. – Автореф. дис. канд. біол. наук. – Київ, 2007. – 19 с.

10. Кінбурн: Перспективи збалансованого розвитку. Серія: Збереження біорізноманіття в Приморсько-степовому екокоридорі / С.В. Таращук, Г.В. Коломієць, О.М. Деркач, Я.І. Мовчан, І.І. Мойсієнко, М.М. Парафіло, О.С. Абдулоєва / Під ред. Г.В. Коломієць. – Київ: Громадська організація “Срібна чайка”, 2008. – 48 с.

11. Коломієць Г., Деркач О., Мовчан Я., Романенко М., Абдулоєва О. Створення національного природного парку “Кінбурн” (“Білобережжя Святослава”): економічно-правові колізії та виклики епохи транзиту // Відповідальна економіка. – 2009. – Вип. 1. – С. 121-138.

12. Коломієць А.В., Мовчан Я.І., Абдулоєва О.С., Деркач О.М., Романенко М.Н., Мойсієнко І.І. Национальный парк “Белобережье Святослава”: реальные ценности и опасные иллюзии // Степной бюллетень. – Весна 2010. – № 29. – С. 20-23.

13. Кузнєцова Г.О., Протопопова В.В, Саричева З.А. Флора і рослинність Волижкого лісу в Чорноморському заповіднику // Укр. ботан. журн. – 1969. – 26, № 4. – С. 35-40.

14. Лавренко Є., Прянишніков О. Рослинність Нижньодніпровських (Олешківських) пісків та південного району, що з ними межує (по

дослідженню 1925р.) // Мат-ли по досл. ґрунтів України. – 1926. – Т.1, вип. 3. – 254с.

15. Лавренко Є.М., Порецький А.С. Рослинність Чалбаського і Іванівського масивів та Кінбурнської коси Наддніпровських пісків // Мат-ли охорони природи на Україні. – Харків, 1928. – Вип.1. – С. 127-177.

16. Мойсієнко І.І. Матеріали до ранньовесняної флори регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” (Миколаївська область) // Зб. наук. праць “Природничі науки”, вип. Метода, 2007а. – С. 30-32.

17. Мойсієнко І.І. Цінне в созологічному відношенні урочище “Комендантське” (РЛП “Кінбурнська коса”, Миколаївська область) // VII Міжнародні Новорічні біологічні читання (Миколаїв, грудень 2007 р.): зб. наук. праць, випуск 7 / Під. ред. С.В.Гетманцева. – Миколаїв: МДУ імені В.О.Сухомлинського, 2007б. – С. 206-208.

18. Мойсієнко І.І. Вільховий ліс урочища “Ковалівська сага” (РЛП “Кінбурнська коса”, Миколаївська область) // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського. Серія: Біологічні науки. – 2008. – Вип. 23, № 3. – С. 68-70.

19. Мойсієнко І.І., Черемних А.О. Природно-рекреаційна цінність регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” // Екологічний бюллетень. – 2009а, № 2. – С. 72-89.

20. Мойсієнко І.І., Черемних А.О. Список видів судинних рослин Покровської коси (РЛП “Кінбурнська коса”) // Зб. наук. праць “Природничі науки”, вип. Метода, 2009б. – С. 11-15.

21. Мойсієнко І.І. Фітозабруднення неаборигенними організмами території Регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Серія: Біологічні науки. – 2009в. – Вип. 24, № 4 (1). – С. 155-158.

22. Мойсієнко І.І., Черемних А.О. Регіональний ландшафтний парк “Кінбурнська коса” в національній екомережі // Магістерські студії. – 2009.

23. Мойсієнко І.І. Просторово-екологічна диференціація лучної рослинності регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2011. – С 223-226.

24. Пачоский И.К. Описание растительности Херсонской губернии. Вып. 3. Плавни, пески, солончаки, сорные растения // Мат-лы по исследованию почв и ґрунтов Херсонской губернии. – Херсон, 1927. – 187 с.

25. Петрович З. О. Здобутки, проблеми і перспективи регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса” // Розбудова екологічної мережі Українського Причорномор'я: стан та перспективи. – Миколаїв, 2003. – С. 51–58.

26. Проект організації території регіонального ландшафтного парку “Кінбурнська коса”, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів : Звіт за договором № 4-ПФ/04 від

01.11.04 / Півд. філія ін-ту екології Націон. еколог. центру України. Керівник теми: О.М. Деркач. – Миколаїв, 2004. – 99 с.

27. Тимошенко П.А. Флороценотичні комплекси Нижньодніпровських арен в умовах антропогенного впливу. – Автореф. дис. канд. біол. наук. – Київ, 2000. – 19 с.

28. Ткаченко В.С., Осичнюк В.В., Парахонська Н.О. Рослинність Кінбурнської коси та прогноз її змін у зв'язку з гідробудівництвом // Укр. ботан. журн. – 1980. – 37, № 4. – С. 70-75.

29. Ткаченко В.С., Уманець О.Ю. Фітоценотична характеристика Солонозерної ділянки Чорноморського біосферного заповідника (Херсонська область, Україна) // Укр. ботан. журн. – 1993. – 50, № 2. – С. 14-23.

30. Уманець О.Ю. Еколого-ценотична характеристика флори піщаних масивів Лівобережжя Нижнього Дніпра та її генезис. – Автореф. дис. канд. біол. наук. – Київ, 1997. – 19 с.

31. Уманець О.Ю. История изучения природной растительности Низовий Левобережного Днепра // Укр. фітоцен. зб. Сер. А. Фітосоціологія. – 1999. – № 1-2 (12-13). – С. 210-218.

32. Уманець О.Ю., Селюнина З.В., Руденко А.Г. Оптимизация территориальной структуры природоохранных территорий Кинбурнского полуострова // Розбудова екологічної мережі Українського Причорномор'я. Матеріали науково-практичної конференції. – Миколаїв: МДУ, 2003. – 87-90 с.

33. Ходосовцев О.Є. Лишайники причорноморських степів України. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 236 с.

34. Черняков Д.А. Очерк истории Черноморского заповедника. – Херсон: ОАО "ХГТ", 2007. – 64 с.

35. Яната М. Материалы к флоре Солонозерной лесной дачи Днепровского уезда Таврической губернии // Зап. Крым. о-ва естествоиспытателей. – 1916. – 6. – С. 32-109.